

The CRISP Erasmus+ project: Τα Ευρωπαϊκά Μουσεία και οι Πολιτιστικοί Οργανισμοί αντιμέτωπα με τις επιπτώσεις της πανδημίας

Μαρία Αργυροπούλου

ΕΔΙΠ, Τμήμα Διοίκησης Τουρισμού Πανεπιστημίου Πατρών
margyrop@upatras.gr

Ευαγγελία Κανταρτζή

Διευθύντρια Μουσείου Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης
info@ekedysi.gr

Αθανάσιος Φουργκασιώτης

Υπεύθυνος Ανάπτυξης Μουσείου Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης

Marieke Van der Duin

Partner in Quiosq Heritage

➤ ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η διαφύλαξη του πολιτισμού του παρελθόντος και η διασφάλιση της μετάδοσής του αποτελεί βασικό ζητούμενο για τη συνέχιση των κοινωνιών, σύμφωνα με τον Κρ. Ντε Μοντιμπέρ. Την ίδια στιγμή η κρίση της πανδημίας covid-19 θέτει σε κίνδυνο αυτές ακριβώς τις διαδικασίες και εγκλωβίζει απειλώντας με κατάρρευση όλους τους πολιτιστικούς και δημιουργικούς τομείς. Το τελευταίο μπορεί να οδηγήσει σε κίνδυνο τη διασφάλιση της συνοχής των κοινωνιών μας αλλά και τη δημιουργική και τουριστική οικονομία. Το ευρωπαϊκό πρόγραμμα Erasmus+ project CRISP (*Research on Creative, Innovative and Sustainable Practices to get adults back in touch with heritage*), στοχεύοντας στην άρση ή ελαχιστοποίηση των παραπάνω αρνητικών συνεπειών της πανδημίας στο πολιτισμικό μας απόθεμα, επικεντρώνεται στην έρευνα για δημιουργικές, καινοτόμες και βιώσιμες πρακτικές που θα φέρουν πάλι σε επαφή τους ενήλικες με την πολιτιστική τους κληρονομιά. Η παρούσα εισήγηση αφορά τόσο την ακροθιγή παρουσίαση του προγράμματος όσο και την παρουσίαση του τρόπου που το Μουσείο Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης λειτούργησε ως προς την κατεύθυνση της διατήρησης των επισκεπτών του.

➤ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Είναι γεγονός ότι η πανδημία αποτέλεσε μια από τις αφορμές για την κατανόηση εις βάθος του πολύπλευρου χαρακτήρα και της συνθετότητας των πολιτιστικών οργανισμών και ειδικότερα των μουσείων αλλά έθεσε και βάσεις για την διαδικασία μετεξέλιξής τους και πιθανόν αναπροσαρμογής των στόχων τους. Η εμπειρική βάση εμπλουτίστηκε και ο επισκέπτης μεταμορφώθηκε, πήρε ψηφιακές διαστάσεις μέσω της απαγόρευσης της φυσικής του παρουσίας στους χώρους πολιτισμού. Η αναζήτηση, αναπαράσταση, αναπαραγωγή της πολιτισμικής μας ταυτότητας βγαίνει έξω από την αρχιτεκτονική διάταξη του χώρου και οι μορφές έκθεσης μεταφέρονται σε ψηφιακούς-εικονικούς χώρους. Η παρεχόμενη γνώση (πληροφορία) οπτική, λεκτική, ηχητική μετασχηματίζεται και μέσω ψηφιακών εργαλείων φτάνει στον επισκέπτη-θεατή (αποδέκτη) μέσω ενός άλλου επικοινωνιακού πλαισίου. Η διαμόρφωση του τελευταίου αποτελεί επιτακτική ανάγκη για να εξυπηρετήσει τον προαναφερόμενο σκοπό αλλά και για να καλύψει εμπορικούς και ψυχαγωγικούς σκοπούς.

Η κρίση του covid-19 έχει επηρεάσει βαθιά τις κοινωνίες σε οικονομικό αλλά και σε πολιτιστικό επίπεδο. Ο τομέας του πολιτισμού έχει πληγεί σε σημαντικό βαθμό. Τα μέτρα που ελήφθησαν για την πανδημία σταμάτησαν για μεγάλα χρονικά διαστήματα τον τουρισμό επηρεάζοντας ζωτικά τη λειτουργία των πολιτιστικών οργανισμών και των μουσείων. Έτσι τα άτομα αποκλείστηκαν από την επαφή με την πολιτισμική κληρονομιά τους και απώλεσαν την επαφή με θεμελιώδη και δομικά πολιτιστικά στοιχεία.

Βέβαια τα μέτρα περιορισμού δεν εμποδίσαν πολλά πολιτιστικά ιδρύματα να συνεχίσουν να επιτελούν το έργο τους τόσο σε εκπαιδευτικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Η εφαρμογή καινοτόμων πρακτικών συνάντησε νέες δυσκολίες, δυσκολίες που αφορούν την δυνατότητα πρόσβασης στο διαδίκτυο ή τον ψηφιακό αναλφαβητισμό.

Σχεδόν όλα τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς (μουσεία γκαλερί, αρχεία βιβλιοθήκες) έχουν δει τεράστια μείωση στον αριθμό των επισκεπτών τους. Αυτή η μείωση συνεχίστηκε ακόμα και μετά την άρση των μέτρων. Το κοινό δεν επέστρεψε αμέσως και οι ρυθμοί επιστροφής του δεν είναι οι προσδοκώμενοι.

Έτσι η ανησυχία της *κοινωνικής αμνησίας* -ο φόβος για τη λήθη του παρελθόντος-, η αναζήτηση της αυθεντικότητας, του *αληθινού* αυτού που βοηθήσει στην άρση των αλλοτριωτικών συνεπειών του καταναλωτισμού, η *προσπάθεια αντιμετώπισης του κατακερματισμού της ταυτότητας και της εξατομίκευσης* και η επιθυμία για δια βίου-εμπειρική μάθηση (Macdonald, 2016: 33) επιτάσσουν την εξεύρεση τρόπων επικοινωνίας και προσέλκυσης του κοινού.

Παράλληλα, όπως υποστηρίζει η Eilean Hooper-Greenhill και με δεδομένο ότι η μελέτη των επισκεπτών μουσείων και άλλων πολιτιστικών οργανισμών αποτελεί ένα ταχύτατα αναπτυσσόμενο πεδίο, ο τρόπος θέασης των επισκεπτών στρέφεται προς την αντίληψη που τους θεωρεί ενεργούς ερμηνευτές και παραγωγούς νοήματος σε σύνθετα πολιτισμικά πλαίσια (Macdonald, 2016: 502). Παρά τη διαφοροποίηση των δημογραφικών χαρακτηριστικών των χρηστών αναφορικά με τις πινακοθήκες και τα μουσεία τέχνης σε σχέση με τα γενικά μουσεία, φαίνεται ότι ο αριθμός των ενηλίκων χρηστών των πολιτιστικών οργανισμών ξεπερνά το 50% του συνόλου των χρηστών.

Το τελευταίο δημιουργεί την ανάγκη για την εξεύρεση τρόπων προσέλκυσης του κοινού που δεν θα αποκλείουν αυτή την πληθυσμιακή ομάδα και μάλιστα το ευάλωτο κομμάτι της.

Ανεξάρτητα από το νέο ρόλο του μουσείου που αφορά την δυνατότητά του να παράγει αναθεωρήσεις ή την ανατροπή της έννοιας της «εγκυκλοπαιδικής» λογικής των συλλογών (Κανιάρη, 2017: 25-51), το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM) μελετώντας τη διακοπή των δραστηριοτήτων των μουσείων εξαιτίας της COVID-19 τόνισε ότι πρώτη προτεραιότητα των μουσείων είναι η επιτάχυνση της μετάβασης στην ψηφιακή εποχή. Η *διαμόρφωση εικονικών χώρων όπου τη μουσειακή αφήγηση τη δομεί ο κάθε επισκέπτης με τον συνδυασμό «αφηγηματικών» πράξεων και «εξερεύνησης»* (Χορμουζιάδη, 2015) αποτελεί αρχική προτεραιότητα. Είναι γεγονός ότι κατά την περίοδο της καραντίνας δόθηκε η δυνατότητα εικονικών περιηγήσεων σε εκθέσεις μεγάλων μουσείων σε παγκόσμιο επίπεδο. Στη χώρα μας, κατά την περίοδο της καραντίνας αρκετά μουσεία στήριξαν το κοινό που έμεινε σπίτι αυξάνοντας τις ψηφιακές υπηρεσίες τους. Η επόμενη μέρα, με την άρση των περιοριστικών μέτρων ή μέρους αυτών, άφησε τα μουσεία αλλά και πολλούς άλλους πολιτιστικούς με προβλήματα επιβίωσης και γενικά με μεγάλες δυσκολίες επιστροφής στην κανονικότητα. Έτσι οι σοβαρές συνέπειες της πανδημίας θέτουν προβληματισμούς για τον επαναπροσδιορισμό της λειτουργίας των μουσείων και διαμόρφωση μιας ισορροπίας ανάμεσα στο ψηφιακό και το πραγματικό, προκειμένου να ξανακερδίσουν το κοινό τους. Η Αλεξάνδρα Μπούνια μιλώντας για την έρευνα των επισκεπτών, κάνει λόγο για *τη φωνή του κοινού*, και υποστηρίζει ότι η μελέτη του κοινού *στα μουσεία μπορεί να προσθέσει αξία στους πολιτιστικούς οργανισμούς, όχι μόνο ικανοποιώντας τα ενδιαφέροντα, τις μαθησιακές ανάγκες και την κατανόηση όσων χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες τους, αλλά και παρέχοντας ένα σημαντικό και στρατηγικό ρόλο στη μάθηση που πραγματοποιείται εντός του μουσείου και στη συνολική εμπειρία της επίσκεψης* (Μπούνια, 2015: 151-169).

Επιπλέον, ο ρόλος των πολιτιστικών οργανισμών στην προώθηση του τουρισμού είναι ο βασικός μοχλός της βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης, τόσο σε τοπικό όσο και σε εθνικό επίπεδο, κάτι που θα είναι απαραίτητο για την υπέρβαση της κρίσης που βιώνουμε (Κοκκώσης, Τσάρτας & Γκρίμπα, 2020: 9-36, Κοκκώσης & Τσάρτας, 2019: 101-105). Είναι πλέον επιτακτική ανάγκη η ενίσχυση του ρόλου των πολιτιστικών οργανισμών ως προορισμών αλλά και ως καθοριστικών συντελεστών σε μια βιώσιμη πολιτιστική ανάπτυξη. Ταυτόχρονα είναι επιτακτική ανάγκη η διαμόρφωση συνεργασιών, η ανταλλαγή καλών πρακτικών πάνω στον τομέα των νέων τεχνολογιών και ειδικότερα των ψηφιακών εργαλείων εκείνων που θα διευρύνουν το κοινό των πολιτιστικών οργανισμών.

Η διαχείριση τόσο εκτάκτων καταστάσεων όπως αυτή η πανδημία, όσο και η διαμόρφωση της επόμενης μέρας απαιτεί από την ηγεσία των πολιτιστικών οργανισμών ευελιξία, δημιουργικότητα και συναισθηματική ευφυΐα (<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373530>). Εξάλλου, μια από τις αρχές της πολιτιστικής επικοινωνίας για τη βιωσιμότητα ενός πολιτιστικού οργανισμού είναι η συντήρηση μιας συνεχούς και αμοιβαίας σχέσης μεταξύ του ίδιου και του κοινού του (Μπαντιμαρουδής, 2011: 20).

Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ERASMUS+ CRISP

Το ευρωπαϊκό έργο Erasmus+ CRISP, *Έρευνα για Δημιουργικές, Καινοτόμες και Βιώσιμες Πρακτικές για να έρθουν οι ενήλικες (πίσω) σε επαφή με την κληρονομιά*, μελετά πρωτοβουλίες στον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς με επίκεντρο τις καλές πρακτικές. Η έρευνα έγινε από μια ομάδα ιδρυμάτων-εταίρων σε έξι διαφορετικές χώρες. Η εργασία συνίστατο στον εντοπισμό των επιπτώσεων της κρίσης του Covid στην αντίστοιχη χώρα αλλά και στην Ευρώπη συνολικά με την παράλληλη καταγραφή-περιγραφή μεγάλου αριθμού περιπτώσεων. Μέσω διαδικτυακής έρευνας, συνεντεύξεων με τους υπεύθυνους πολιτιστικών οργανισμών, έρευνας με χρήστες και μη έγινε προσπάθεια να καταγραφούν πρακτικές που θα αποτελέσουν βάση για τον επαναπροσδιορισμό της λειτουργίας των πολιτιστικών οργανισμών στο μέλλον. Μετά τη συλλογή δεδομένων οι εταίροι συζήτησαν τα αποτελέσματα σε τέσσερις συναντήσεις. Όλο το υλικό του προγράμματος βρίσκεται στον ιστότοπο: <https://crisp-project.eu/>.

Η Ολλανδική εταιρεία διαχείρισης προγραμμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς Quiosq συντόνιζε αυτό το μονοετές έργο (1/03/2021-28/02/2022) σε συνεργασία με πέντε Ευρωπαίους εταίρους: Plungé Public Library (Λιθουανία), Greek Cultural Institute (Αθήνα), VisMedNet Association (Μάλτα), ASSOCIAZIONE CULTURALE EduVita (Λέτσε, Ιταλία) και Inholland University of Applied Sciences (Χάγη, Ολλανδία) <https://quiosq.eu/the-crisp-project-back-in-touch-with-european-heritage/>.

Το σκεπτικό του έργου

Το έργο CRISP εστιάζει ρητά σε ενήλικες που, ειδικά λόγω της τρέχουσας κρίσης, είναι περισσότερο από ό,τι στο παρελθόν αποκλεισμένοι από την πολιτισμική κληρονομιά. Πέρα από τα κοινωνικά προβλήματα που η πανδημία δημιουργεί, το γεγονός ότι οι ενήλικες δεν έρχονται πλέον σε επαφή με την πολιτισμική τους κληρονομιά έχει σημαντικές συνέπειες λόγω του καθοριστικού ρόλου που αυτή έχει σε κοινωνικό, πολιτικό, πολιτισμικό και οικονομικό επίπεδο. Η πολιτισμική κληρονομιά εκπλήσσει, εγείρει ερωτήματα, δημιουργεί συζητήσεις, αλλά πάνω απ' όλα παρέχει συνδέσεις μεταξύ πληθυσμιακών ομάδων, ανεξαρτήτως συνόρων, και συνεπώς περισσότερη ενότητα στην Ευρώπη.

Η έννοια της κοινωνικής ένταξης εμφανίζεται συχνά όταν πρόκειται για τις λεγόμενες ευάλωτες ομάδες, όπως οι ηλικιωμένοι, οι μετανάστες, τα άτομα με χαμηλή κοινωνικοοικονομική κατάσταση (SES), νέοι που διατρέχουν κίνδυνο ή άτομα με

χαμηλή ειδίκευση. Υποδηλώνει ισοτιμία και ίσες ευκαιρίες για όλους. Ο στόχος είναι η κοινωνική ενσωμάτωση, αλλά η πραγματικότητα έχει άλλη όψη, αυτή του αποκλεισμού (Giddens & Sutton, 2020: 604-606). Υπάρχουν μεγάλες διαφορές μεταξύ των ατόμων ή των ομάδων της κοινωνίας μας. Η κατοχή μιας κοινωνικής θέσης ή η άνοδος στην κοινωνική ιεραρχία δεν γίνεται αυτόματα. Η κοινωνική ένταξη είναι μια πολυδιάστατη διαδικασία για κάθε άτομο, και εξαρτάται από τα βιο-κοινωνικά -ακόμα και τα ψυχολογικά- χαρακτηριστικά του καθενός. Έτσι κάθε άτομο συμμετέχει στην κοινωνία και τις δραστηριότητές της, συνάπτει κοινωνικές σχέσεις και αισθάνεται ότι ανήκει στο (τοπικό) περιβάλλον ανάλογα με αυτά τα χαρακτηριστικά, αλλά και ανάλογα με τον τρόπο που θα επιλέξει να διαδραματίσει το ρόλο του μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο που ανήκει. Σημειώνεται ότι αυτό το πλαίσιο είναι δυναμικό και εξωγενείς παράγοντες όπως η πανδημία του covid-19 αναγκάζει το άτομο να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες και να ελαχιστοποιήσει τον κίνδυνο της μη ένταξής του στο διαμορφούμενο νέο κοινωνικό πλαίσιο. Ο κίνδυνος αυτός γίνεται μεγαλύτερος όταν αναφερόμαστε σε ενήλικες, για τους οποίους μπορεί να υπάρχουν επιπλέον οικονομικά, πολιτιστικά, κοινωνικά, γεωγραφικά και υγειονομικά εμπόδια.

Αξίζει να αναφερθεί εδώ, ότι η μελέτη του Ευρωπαϊκού Δικτύου κατά της Φτώχειας (European Anti-Poverty Network) σχετικά με την κρίση του Covid-19 και τον αντίκτυπό της σε άτομα που βιώνουν φτώχεια και ανήκουν σε ευπαθείς ομάδες, αναφέρει ότι προκλήθηκαν μαζικές αυξήσεις στη φτώχεια και όλο και περισσότερα άτομα αποκλείονται κοινωνικά. Η μελέτη, που δημοσιεύτηκε το Νοέμβριο του 2020 με τίτλο *Supercharging Poverty? (Υπερφόρτιση της φτώχειας)*, τονίζει την ανάγκη η Ευρωπαϊκή Ένωση και οι κυβερνήσεις να λάβουν μέτρα για την προστασία των ατόμων από το κίνδυνο της φτώχειας και την μείωση των ανισοτήτων <https://www.eapn.eu/wp-content/uploads/2021/01/EAPN-EU-Poverty-Watch-2020-final-version-4937.pdf>.

Παράλληλα στο διαδικτυακό συνέδριο του EAPN EU με τίτλο *How to ensure the poor don't pay for Covid-19 – From short-term response to an effective rights-based integrated antipoverty strategy*, η Graciela Malgesini παρουσίασε τα αποτελέσματα της έρευνας που διεξήχθη με τη συμμετοχή 25 χωρών μελών του EAPN και τριών Ευρωπαϊκών Οργανισμών και συστήνει δράσεις στις εθνικές και ευρωπαϊκές αρχές προκειμένου να μην αφήσουν κανέναν πίσω. Μία από τις συστάσεις αναφέρει ότι μια δράση της ΕΕ είναι «να διασφαλίσει την ουσιαστική συμμετοχή των ατόμων που βιώνουν τη φτώχεια και την αναγνώριση των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών ως κοινωνικών εταίρων σε επίπεδο ΕΕ...» (<https://www.eapn.eu/eapns-annual-policy-conference-how-to-ensure-the-poor-dont-pay-for-covid-19-from-short-term-response-to-an-effective-rights-based-integrated-antipoverty-strategy-14-july-2020/>).

Όπως αναφέρει το EAPN Austria Poverty Watch «Το να είσαι φτωχός δεν σημαίνει πάντα να κοιμάσαι σε ένα χαρτονένιο κουτί στο σιδηροδρομικό σταθμό και να περνάς τις μέρες του στο πάρκο: το να είσαι φτωχός σημαίνει να μην μπορείς να λάβεις μέρος στην καθημερινή κοινωνική ζωή».

Την ίδια στιγμή η ICOM, η διεθνής ένωση μουσείων δηλώνει ότι: «Παρακολουθούμε στενά τις επιπτώσεις της κρίσης στον τομέα των μουσείων και επικροτούμε τις δημιουργικές λύσεις που δημιουργήθηκαν από μουσεία σε όλο τον κόσμο για να

προσεγγίσουν το κοινό τους και να συνεχίσουν να αλληλοεπιδρούν με τις διαφορετικές κοινότητές τους. Γνωρίζουμε ότι αυτό δεν είναι απλώς θέμα διατήρησης τους ως ιδρύματα ζωντανά, αλλά αφορά και την κινητοποίηση των προσπαθειών και των ικανοτήτων τους για να υποστηρίξουν την ανθεκτικότητα της κοινότητας και την αποτελεσματική ανάκαμψη» (<https://icom.museum/en/news/museums-and-covid-19-8-βήματα-προς-υποστήριξη-community-resilience/>).

Αξίζει τέλος να αναφερθεί εδώ ότι το Συμβούλιο της Ευρώπης δήλωσε τον Ιούνιο του 2020: «Η εκπαίδευση, η κληρονομιά και ο πολιτισμός δεν σταματούν να υπάρχουν μόνο και μόνο επειδή δεν μπορούμε να βγούμε έξω. Σε όλη την Ευρώπη, μουσεία, οργανισμοί και γκαλερί αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες για να προσελκύσουν το κοινό και να τους επιτρέψουν να έχουν πρόσβαση σε πόρους και δραστηριότητες ακόμη και όταν ο Covid-19 μας εμποδίζει να φύγουμε από το σπίτι».

Το CRISP λαμβάνοντας υπόψη του τον παραπάνω προβληματισμό, επικεντρώνεται σε δραστηριότητες που ενισχύουν τη συνεργασία και τη δικτύωση μεταξύ οργανισμών εφαρμόζοντας καινοτόμες πρακτικές στη μεταφορά της πολιτιστικής κληρονομιάς. Στοχεύει σε δραστηριότητες που διευκολύνουν την αναγνώριση και την επικύρωση των ικανοτήτων που αποκτώνται μέσω της άτυπης μάθησης σε πολιτιστικά ιδρύματα όπως μουσεία, αρχαία, βιβλιοθήκες και γκαλερί.

Οι οργανισμοί που συμμετέχουν ως εταίροι στο έργο, έχουν όχι μόνο μεγάλη εμπειρία στη διεξαγωγή έρευνας αλλά ασχολούνται και μελετούν ομάδες-στόχους που συναντούν εμπόδια στην πρόσβαση σε πολιτισμικό απόθεμα. Όλοι έχουν δει ότι είναι μια πρόσθετη πρόκληση σε αυτή την ιδιαίτερη στιγμή να συμμετέχει ο πληθυσμός ομάδες που συνήθως αντιμετωπίζουν ήδη εμπόδια, είτε εκτός σύνδεσης είτε διαδικτυακά, στην πολιτιστική κληρονομιά. Επιπλέον το συγκεκριμένο έργο διαφοροποιείται από πολλά άλλα που έγιναν ή γίνονται εν μέσω πανδημίας, γιατί ο στόχος δεν είναι η στατιστική συλλογή δεδομένων αλλά η μερική ή ριζική αλλαγή που θα πρέπει να επέλθει σε όλα τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς μετά την πανδημία. Είναι δεδομένο ότι μερικοί από τους παλιούς τρόπους αντιμετώπισης της κληρονομιάς θα εξαφανιστούν για πάντα και ότι η επισκεψιμότητα που έχουμε συνηθίσει δεν θα είναι πλέον η ίδια. Ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι αλληλοεπιδρούν κοινωνικά αλλάζει και μαζί του αλλάζει και ο τρόπος διαχείρισης του πολιτισμικού μας αποθέματος..

Έτσι οι συμμετέχοντες οργανισμοί ερεύνησαν καλές στον δικό τους τομέα και πέραν αυτού, στη χώρα τους και σε άλλες χώρες. Οι εξελίξεις που προκύπτουν από την πανδημία διαμορφώνουν μια νέα πραγματικότητα. Η τελευταία απαιτεί νέους τρόπους, διαφορετικούς. Η συγκέντρωση και καταγραφή καλών πρακτικών βοηθά στη μετέπειτα επιστημονική μελέτη, στη δόμησή τους και στον προσδιορισμό τους. Παράλληλα η διάχυση αυτών των καλών πρακτικών αποτελεί αφορμή να μάθει ο ένας από τον άλλο, να διαδοθούν αρχικά στον ευρωπαϊκό χώρο και γενικά να αποτελέσουν ένα καταγεγραμμένο και κοινοποιημένο πλαίσιο πάνω στο οποίο θα κινηθεί η νέα πραγματικότητα που σχηματίζεται, αυτή που κάνει τις βεβαιότητές μας να μοιάζουν αβέβαιες.

Άξονες διερεύνησης

Όπως αναφέρθηκε, το σκεπτικό του έργου στηρίχτηκε στις προσπάθειες που γίνονται από τους πολιτιστικούς οργανισμούς για να διατηρήσουν το κοινό τους εν μέσω της πανδημίας αλλά και για να εξασφαλίσουν την επιστροφή του κοινού μετά την άρση των μέτρων. Η βιωσιμότητα των πολιτιστικών οργανισμών και η συμπερίληψη αποτελούν κατευθυντήριους άξονες για την έρευνα. Παράλληλα εστιάζει στο κοινό των ενηλίκων αλλά και των ατόμων που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο έχουν υποστεί ή κινδυνεύουν να υποστούν κοινωνικό αποκλεισμό και κατά συνέπεια αντιμετωπίζουν αντικειμενικές δυσκολίες ως κοινό πολιτιστικών οργανισμών. Έτσι η στοχοθεσία του έργου κινήθηκε στους παρακάτω άξονες διερεύνησης:

1) Βιωσιμότητα και ανάπτυξη ικανοτήτων

Μερικές φορές φαίνεται ότι κάθε ίδρυμα ανακαλύπτει εκ νέου τον τροχό. Μαθαίνουν οι άνθρωποι ο ένας από τον άλλο ή πανικοβάλλονται και δοκιμάζουν τα πάντα; Υπάρχει ανταλλαγή εμπειριών μεταξύ ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς; Αυτή η ανταλλαγή γίνεται σε επίπεδο ευρωπαϊκών χωρών; Οι επιτυχημένες πρακτικές μοιράζονται με ενθουσιασμό στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, αλλά τι γίνεται αν μακροπρόθεσμα τα αποτελέσματα είναι απογοητευτικά; Ενημερώνονται οι πολιτιστικοί οργανισμοί για τις μη αποτελεσματικές πρακτικές;

Με δεδομένο ότι ο κόσμος θα έχει αλλάξει οριστικά μετά το πέρας της πανδημίας, είναι επιτακτική ανάγκη να διερευνηθεί η πιθανότητα να μην υπάρχουν πλέον απρογραμμάτιστες επισκέψεις σε ένα ίδρυμα πολιτιστικής κληρονομιάς. Επίσης τι γίνεται σε περίπτωση που μια κατηγορία κοινού επιστρέψει αριθμητικά μειωμένη ή δεν επιστέψει καθόλου; Η ανταλλαγή καλών πρακτικών μπορεί να δώσει απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα.

2) Δημιουργική αξιοποίηση των δυνατοτήτων της ψηφιακής τεχνολογίας

Τα ιδρύματα και οι οργανισμοί, αν και έχουν την εμπειρία του παρελθόντος, είναι έτοιμοι να ανταποκριθούν σε αυτή την πρόκληση με νέες ψηφιακές δραστηριότητες. Ταυτόχρονα τίθεται το θέμα του ψηφιακού αναφαβητισμού σε μεγάλη ομάδα πληθυσμού αλλά και το θέμα της «ψηφιακής κούρασης» από το κοινό και της ταυτόχρονης απαίτησής του για περισσότερες προσωπικές εμπειρίες.

3) Συμπερίληψη

Η επίσκεψη σε ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς με τη χρήση του διαδικτύου διευκολύνει την πρόσβαση του κοινού που είναι ήδη εξοικειωμένο με τις νέες τεχνολογίες. Τι γίνεται όμως με τους ηλικιωμένους ή με άτομα με λίγες ή καθόλου ψηφιακές δεξιότητες ή με άτομα που δεν έχουν ίσες ευκαιρίες με τους άλλους και στην περίπτωση μας δεν έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο; Πόσο συμπεριληπτικές είναι οι εξελίξεις που διαμορφώνονται; Και τι γίνεται με το κοινό που πριν την κρίση δεν είχε καμία επαφή ή είχε μια πολύ μικρή επαφή με τους χώρους πολιτισμούς ή ακόμα ο δισταγμός του και η αδιαφορία του ήταν μεγάλος για τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς;

Σύμφωνα με την Dutch Museum Association, στην οποία έχουν ενταχθεί περισσότερα από τετρακόσια μουσεία στην Ολλανδία, τα δημόσια έσοδα έχουν μειωθεί κατά 80 τοις εκατό σε σύγκριση με την κατάσταση πριν από την κρίση του κορονοϊού.

Οικογένειες και άτομα ηλικίας 20 έως 40 ετών γνωρίζουν ακόμα πού να βρουν το μουσείο. Αλλά δύο σημαντικές ομάδες έχουν εξαφανιστεί: οι ξένοι επισκέπτες και οι «ενεργοί ηλικιωμένοι». Η επαναλειτουργία των οργανισμών έδειξε ότι οι ηλικιωμένοι δεν πηγαίνουν πολύ στα μουσεία, γιατί φοβούνται για την υγεία τους. Εδώ τίθεται το θέμα της κοινωνικής ένταξης και των επιμέρους συνιστωσών της.

4) Δημιουργικότητα

Αν και έχουν υπάρξει πολλές ενδιαφέρουσες πρωτοβουλίες, θα πρέπει να αναρωτηθούμε εάν έχουν πραγματικά εξαντληθεί όλες οι δημιουργικές δυνατότητες για την αντιμετώπιση αυτού του ζητήματος. Επιπλέον, θα μπορούσαμε και θα πρέπει να αντλούμε έμπνευση πέρα από τον δικό μας τομέα και να δούμε τι μαθαίνουμε ο ένας από τον άλλο με αποτελεσματικό και δημιουργικό τρόπο. Το ερώτημα «εάν ο τρόπος με τον οποίο έχουμε αλληλοεπιδράσει με το κοινό μπορεί να διατηρηθεί στο μέλλον» δεν αποτελεί αντικείμενο διερεύνησης. Το κεντρικό ερώτημα τώρα είναι εάν η ιστορική έννοια ενός μουσείου, ως ένα κτίριο όπου επιτρέπεται να γνωρίσει κανείς επιμελημένες συλλογές αντικειμένων, είναι ακόμα επίκαιρο. Ακόμη και μετά από αυτήν την κρίση θα πρέπει να αναζητηθούν τρόποι για να κάνουμε την πολιτισμική κληρονομιά πιο προσίτη οικονομικά και οργανωτικά. Εάν τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς πρέπει να επανεφεύρουν τον εαυτό τους.

Ομάδες - στόχοι

Το έργο εστιάζει κυρίως στους συμμετέχοντες που έχουν μια γενική εικόνα του τι συμβαίνει κατά τη διάρκεια της πανδημίας στις χώρες τους αλλά και γενικότερα στην Ευρώπη. Στόχος είναι να εντοπιστούν πρωτοβουλίες διαχείρισης της κρίσης από τους πολιτιστικούς οργανισμούς αλλά και να αποτυπωθούν οι συνέπειες. Έτσι εντοπίζονται και ακολουθούνται πρωτοβουλίες. Οι ομάδες των εταίρων προβαίνουν σε μια χαρτογράφηση τους ώστε να μπορούν να αξιοποιηθούν όλες αυτές οι καλές πρακτικές από τους εμπλεκόμενους με την πολιτιστική κληρονομιά. Τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας διαχέονται σε μεγαλύτερες ομάδες, συμπεριλαμβανομένων των ερευνητικών ιδρυμάτων πολιτιστικής κληρονομιάς, των εκπαιδευτών ενηλίκων σε ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς, του προσωπικού γκαλερί, βιβλιοθηκών, αρχείων και μουσείων και άλλων σχετικές ομάδες.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο φέρνοντας περισσότερους ανθρώπους σε επαφή με την πολιτισμική κληρονομιά στόχος είναι να προωθηθεί η ενότητα μέσα στην Ευρώπη. Το τελευταίο είναι εφικτό αν ληφθεί υπόψη ότι η πολιτιστική κληρονομιά φέρνει κοντά τους ανθρώπους και φροντίζει για την εξοικείωσή τους σε ένα ταχέως μεταβαλλόμενο περιβάλλον. Μέσω της κληρονομιάς, μοιραζόμαστε ιστορίες για μια γειτονιά, μια πόλη, τη χώρα μας, την Ευρώπη και τον κόσμο. Η συζήτηση για μνημεία, αντικείμενα, ήθη και έθιμα από το παρελθόν έχει νόημα για το μέλλον της Ευρώπης, γιατί η αναζήτηση της ταυτότητας σημαίνει αναζήτηση όσων μας ενώνουν. Το 2018 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανακοίνωσε το μελλοντικό Σχέδιο Δράσης της ΕΕ για την Πολιτιστική Κληρονομιά και δήλωνε ότι η πολιτισμική κληρονομιά της Ευρώπης οφείλει να αντιμετωπιστεί ως κοινός πόρος που ευαισθητοποιεί την κοινή ιστορία και τις κοινές

αξίες και ενισχύει την αίσθηση της κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας. Ταυτόχρονα τονίζει και τη σημαντική ανάγκη «προώθησης των δεξιοτήτων που χρειάζονται οι πολιτιστικοί και δημιουργικοί τομείς, συμπεριλαμβανομένων ψηφιακών, επιχειρηματικών, παραδοσιακών και εξειδικευμένων δεξιοτήτων».

Τα παραπάνω είναι και η αφετηρία για τους συνεργάτες στο CRISP που επικεντρώνονται σε μια δευτερεύουσα ομάδα στόχο, διαφορετική από την αρχική, τους ενήλικες που δυσκολεύονται να αποκτήσουν πρόσβαση στην πολιτισμική κληρονομιά. Υπάρχουν ενήλικες που σκόπιμα αποφεύγουν την πρόσβαση στην κληρονομιά, αλλά και ενήλικες που στην πραγματικότητα δεν τους ενδιαφέρει καθόλου. Επίσης, υπάρχει η ομάδα που θα ήθελε να πάει σε ένα μουσείο, για παράδειγμα, αλλά απλά δεν τολμά πια να το κάνει. Η χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης λειτουργεί ως εργαλείο για την πρόληψη της μοναξιάς, της πλήξης και της κούρασης για τους νέους, αλλά για τη μεγαλύτερη ηλικιακή ομάδα η ανάγκη για κοινωνική υποστήριξη, ζωντάνια και καθημερινή λειτουργία παραμένει ανεκπλήρωτη. Οι διαδικτυακές τεχνολογίες και οι ψηφιακές πηγές έχουν πλέον αξιοποιηθεί και παρέχουν ένα εικονικό-ψηφιακό δίκτυο κοινωνικής υποστήριξης και μια αντιληπτή αίσθηση «του ανήκειν». Στην περίπτωση όμως των ηλικιωμένων παρατηρούνται άνισες ευκαιρίες ως προς την πρόσβαση είτε λόγω ψηφιακού αναλφαριθμητισμού είτε λόγω άλλων κοινωνικο-οικονομικών παραγόντων. Αυτό σημαίνει αποκλεισμό από την πολιτισμική κληρονομιά και κυρίως σημαίνει κοινωνικό αποκλεισμό.

Συνοπτική περιγραφή των δραστηριοτήτων του έργου

Ολόκληρο το έργο περιστρέφεται γύρω από τη συμμετοχή πολιτιστικών οργανισμών που κατά τον καιρό της πανδημίας αλλά και μετά ασχολήθηκαν με την προσφορά προγραμμάτων για το κοινό αλλά και ενήλικες. Οι οργανισμοί επιλέχθηκαν μέσα από μια αρχική έρευνα, στη συνέχεια επιδιώχθηκε μια διαδικτυακή συνεργασία μαζί τους. Κάθε οργανισμός που ανταποκρίθηκε στο αίτημά μας βοήθησε στην περιγραφή των πρακτικών που εφάρμοσαν και στη συνέχεια μέσω συνεντεύξεων με το προσωπικό των οργανισμών, των χρηστών αλλά και των μη χρηστών ανλήθηκαν πληροφορίες για την νέα πραγματικότητα στην πρόσβαση. Οι απαντήσεις τους θα βοηθήσουν στην διαπίστωση της αποτελεσματικότητας των πρακτικών αλλά και στην ανάγκη η πρόσβαση στους πολιτιστικούς οργανισμούς να είναι άμεση και ίδια για όλους. Στη συνέχεια, στην ιστοσελίδα που έχει δημιουργηθεί για το έργο θα αναρτηθούν αυτές οι καλές πρακτικές.

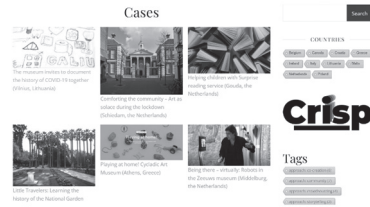
Η ιστοσελίδα του έργου - καλές πρακτικές

Με δεδομένο ότι κάθε εταιρός είχε να επιλέξει δέκα καλές πρακτικές, επιλέχθηκαν, ερευνήθηκαν και παρουσιάζονται 60 καλές πρακτικές στην ιστοσελίδα του προγράμματος <https://crisp-project.eu/cases/>. Οι παραπάνω περιπτώσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως μελέτες περίπτωσης από οποιονδήποτε εμπλέκετε στον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς. (επαγγελματία στον τομέα της πολιτιστικής κληρονο-

μιάς, ερευνητές, φοιτητές κ.λπ.). Έτσι δίνεται μια σαφής εικόνα για το τι συμβαίνει στον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς κατά την διάρκεια της πανδημίας. Παράλληλα δίνεται και μια εικόνα για τους τρόπους βελτίωσης της πρόσβασης σε μια ομάδα στόχο. Σημειώνεται εδώ ότι πέρα από την περιγραφή της δράσης αναφέρονται και πληροφορίες (οι οποίες αντλούνται από συνεντεύξεις των δημιουργών αλλά και των χρηστών αυτών των πρακτικών) για τον τρόπο που λειτούργησε η δράση.

Από την πρόσκληση του Εθνικού Μουσείου της Λιθουανίας που καλούσε τους ανθρώπους να μοιραστούν μαζί του αντικείμενα που μπορεί να γίνουν μουσειακά εκθέματα στο μέλλον και έτσι να καταγράψουν μαζί την ιστορία του COVID-19, την πρόσκληση του Ολλανδικού Μουσείου Stedelijk Schiedam σε

ντόπιους καλλιτέχνες να μετατρέψουν την ερμηνεία της άνεσης σε έργο τέχνης και στη συνέχεια να το τυπώσουν σε αφίσες και καρτ ποστάλ και να διαδώσουν έτσι το μήνυμα της παρηγοριάς σε όλη την πόλη κατά τη διάρκεια του lockdown, τη δημιουργία του δικτύου ανάγνωσης Surprise για παιδιά από τη Δημόσια Βιβλιοθήκη στο Γκούντα της Ολλανδίας, την εικονική εμπειρία που δημιούργησε η Heritage Malta η οποία επέτρεπε στο ευρύ κοινό να επισκεφθεί τη Villa Guardamangia σε 3D, την εξ αποστάσεως λειτουργία του δικτύου των Μουσείων της Τοσκάνης για το Αλτοσχάμερ, την πρακτική του Museo Castromediano της Ιταλίας που δημιούργησε εμβολιαστικό κέντρο μέσα στο μουσείο και έδωσε την ευκαιρία σε μεγάλο αριθμό ατόμων να έρθουν σε επαφή με τα εκθέματα, μέχρι την ελληνική πραγματικότητα διαμορφώνεται μια τράπεζα δεδομένων καλών πρακτικών που μπορεί να αποτελέσει πηγή και ερέθισμα για τις πρακτικές των πολιτιστικών οργανισμών τόσο στην πανδημία όσο και κατά την επάνοδο στην κανονικότητα.

Δέκα καλές πρακτικές σε ελληνικούς πολιτιστικούς οργανισμούς

Από την ελληνική πραγματικότητα επιλέχθηκαν, μελετήθηκαν και παρουσιάστηκαν οι παρακάτω πολιτιστικοί οργανισμοί:

- Ίδρυμα Βασίλη & Ελίζας Γουλανδρή: Ψηφιακά παιχνίδια για ενήλικες <https://goulandris.gr/events/digital-game>
- Ίδρυμα Ωνάση: Μικροί περιηγητές: Μαθαίνω την ιστορία του Εθνικού Κήπου <https://www.onassis.org/el/whats-on/little-travelers-i-am-learning-history-national-garden>
Μικροί Ταξιδιώτες: Μαθαίνοντας την ιστορία του Εθνικού Κήπου (Αθήνα, Ελλάδα)
- Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης: Παίζοντας στο σπίτι, <https://cycladic.gr/page/paizontas-to-spiti>
- Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος: #snfccAtHome, <https://www.snfcc.org/athome>
- Μητροπολιτικός Οργανισμός Μουσείων Εικαστικών Τεχνών Θεσσαλονίκης, MOMus: Γκεόργκι Λιπιτσέφσκι (Georgy Litichevsky)-Υποθετικοί χοροί. Ένα τετράδιο αυτόνομης εκπαιδευτικής δράσης για γονείς και παιδιά, https://www.momus.gr/educational_programs/tetradio_litichevsky

- Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών: Δι' αυτά πολεμήσαμεν, ψηφιακή έκθεση, https://www.namuseum.gr/vr_21/
- Ψηφιακό Μουσείο Ακρόπολης, <https://www.theacropolismuseum.gr/psifiako-mouseio>
- Εθνική Λυρική Σκηνή: GNOTV, <https://tv.nationalopera.gr/>
- Nitra Gallery: «Creative at home» – 18 καλλιτέχνες προτείνουν δραστηριότητες για παιδιά, <https://www.nitragallery.com/el/>
- Μουσείο Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης, <http://ekedisys.gr/>

Το Μουσείο Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης ως μελέτη περίπτωσης

Το Μουσείο Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης λειτουργεί υπό την αιγίδα του Ελληνικού Υπουργείου Παιδείας και είναι μέλος του Δικτύου Μουσείων και Πολιτιστικών Ιδρυμάτων της Αθήνας.

Οι συλλογές του Μουσείου περιλαμβάνουν αντικείμενα από τη σχολική ζωή (από τις μεγαλύτερες συλλογές σχολικών βιβλίων, στολές, αρχεία, φωτογραφίες) και μάρκες άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς (ηχητικά ντοκουμέντα, μαρτυρίες, συνεντεύξεις για τη σχολική ζωή και την εκπαίδευση).

Στόχος του Μουσείου είναι η διάσωση και έρευνα σχολικού υλικού καθώς και ο σχεδιασμός και η υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων για σχολεία, πολιτιστικούς οργανισμούς, εταιρείες, φορείς.

Οι κύριες δραστηριότητες του Μουσείου είναι:

- Εκπαιδευτικά προγράμματα για σχολεία (Κατά τη σχολική χρονιά 2018-2019 παρακολούθησαν τα προγράμματα περίπου 12.000 μαθητές από 280 σχολεία).
- Εργαστήρια για εκπαιδευτικούς και παιδαγωγούς που υλοποιούνται σε συνεργασία με Σχολικούς Συμβούλους, Διευθύνσεις Εκπαίδευσης, Υπεύθυνους Πολιτιστικών Προγραμμάτων. Αυτά τα επιμορφωτικά προγράμματα παρακολούθησαν περίπου 4000 εκπαιδευτικοί.
- Συνέδρια και Σεμινάρια είτε ανεξάρτητα είτε σε συνεργασία με άλλους φορείς (Πανεπιστήμια, Ιδρύματα, Πολεμικά Μουσεία, Περιφέρειες και Διευθύνσεις Εκπαίδευσης, Εκπαίδευσης).
- Σχεδιασμός εκπαιδευτικών προγραμμάτων, σεμιναρίων, φεστιβάλ για άλλους πολιτιστικούς φορείς, σχολεία, δήμους, φορείς, εταιρείες, Μουσεία.
- Το Μουσείο Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης με στόχο να προσαρμοστεί στην νέα πραγματικότητα που δημιούργησε η πανδημία, αναδιοργάνωσε τη λειτουργία του και επανασχεδίασε τα εκπαιδευτικά του προγράμματα και τις δραστηριότητές του. Αυτό έγινε με την αξιοποίηση ψηφιακών εργαλείων αλλά και την υλοποίηση εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων και περιπάτων σε ανοιχτούς χώρους όταν τα μέτρα το επέτρεπαν. Ενδεικτικά αναφέρονται κάποιες από τις δράσεις:
- Διαδίκτυακή Πασχαλινή κατασκήνωση για παιδιά
- Συμμετείχε στη Διεθνή Ημέρα Μουσείων σχεδιάζοντας ένα παιχνίδι μυστηρίου

και διοργανώνοντας Μαθητικό Διαγωνισμό.

- Διοργάνωσε 3 Διαδικτυακά Διεθνή Εκπαιδευτικά Συνέδρια με περίπου 700 ομιλητές το καθένα.
- Ηλεκτρονικά εκπαιδευτικά εργαστήρια και σεμινάρια για μαθητές και καθηγητές.
- Διαδικτυακά Εκπαιδευτικά προγράμματα για σχολικές ομάδες
- Διοργάνωσε επίσης μια Καμπάνια Crowdsourcing, υποστηρίζοντας τους υπαλλήλους της και συνεχίζοντας να παρέχουν τις υπηρεσίες της.
- Διοργάνωσε Διαδικτυακούς Περιπάτους

Το μουσείο έδειξε γρήγορα αντανakλαστικά και μεθόδους προσαρμογής στη νέα πραγματικότητα που καθιερώθηκε. Στη συνέντευξή μας με τη διεύθυνση και το προσωπικό του μουσείου, σημείωσαν ότι ξεπλάγησαν από την ανταπόκριση του κοινού. Κατάφεραν να προσεγγίσουν νέο κοινό που για διαφορετικούς λόγους δεν μπορούσαν να επισκεφθούν το Μουσείο (απόσταση, λιγότερες ευκαιρίες κ.λπ.) καθώς και προσέλκυσαν ένα πιο αφοσιωμένο κοινό. Επίσης, εκπαιδεύτηκαν στη χρήση νέων ψηφιακών μεθόδων για να προσελκύσουν το κοινό τους και να αναπτύξουν νέες ιδέες, εκθέσεις και δραστηριότητες με τα νέα εργαλεία που απέκτησαν.

Η συνολική άποψη από αυτή την υπόθεση, ήταν ότι η γρήγορη ανταπόκριση και η γρήγορη προσαρμογή σε νέες τεχνικές σε περιόδους κρίσης είναι υψίστης σημασίας, ιδιαίτερα στην πολιτιστική λέξη, δίνοντας στο κοινό τρόπους να ξεφύγει από την αγχωτική πραγματικότητα. Η συμμετοχή και η υποστήριξη του κοινού σε αυτές τις πρωτοβουλίες έδειξε επίσης νέα εκτίμηση στα Μουσεία, στους πολιτιστικούς οργανισμούς και στον ρόλο που διαδραματίζουν στην καθημερινή ζωή των κοινωνιών, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης (<https://crisp-project.eu/school-life-and-education-museum-how-to-adapt-to-the-covid-19-reality-greece/>).

➤ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το έργο CRISP ερευνήσε εκτενώς τις διαδικτυακές πρωτοβουλίες προσβασιμότητας στον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς εστιάζοντας στις καλές πρακτικές. Αυτή η έρευνα πραγματοποιήθηκε εντελώς διαδικτυακά μέσω συνεντεύξεων και διε-

ρευνήθηκε τι λειτουργεί και τι όχι. Δόθηκε έμφαση στους ενήλικες που αντιμετωπίζουν δυσκολίες σε οικονομικό, κοινωνικό αλλά και υγειονομικό επίπεδο και τις επιδράσεις αυτών των δυσκολιών και σε άλλους τομείς της ζωής τους. Το ζητούμενο ήταν η ομάδα-στόχος να αποκτήσει δεξιότητες και ικανότητες, συμπεριλαμβανομένων και των ψηφιακών ικανοτήτων, που συμβάλλουν στην ανθεκτικότητα των πολιτιστικών οργανισμών. Παράλληλα δόθηκε προτεραιότητα σε δράσεις που μπορούν να συμβάλουν στην κοινωνική ένταξη μέσω του πολιτισμού και της κληρονομιάς, μέσω καινοτόμων προσεγγίσεων συμμετοχής και διαπολιτισμικότητας σε οργανισμούς του πολιτιστικού τομέα. Έτσι:

- Ενισχύθηκαν τις σχέσεις μεταξύ των συμμετεχόντων και η αίσθηση της ομαδικής εργασίας και δημιουργήθηκαν δεσμοί με τους συμμετέχοντες σε οργανισμούς με διαφορετικό υπόβαθρο και ρόλους στον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς.
- Εμπνεύστηκε ο ένας από τον άλλον μαθαίνοντας νέες μεθόδους, τεχνικές και εργαλεία είτε έμμεσα από τις δραστηριότητές είτε έμμεσα από την υπάρχουσα εμπειρία ή την εμπειρία που αποχτήθηκε μέσα από την έρευνα.
- Ενισχύθηκε η ευρωπαϊκή ταυτότητα και η αίσθηση «του ανήκειν» μέσω της ανάδειξης των κοινών ιστορικών αναφορών και της πολιτιστικής κληρονομιάς.
- Αναπτύξαμε νέες ιδέες που μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε στους οργανισμούς μας και δημιουργήσαμε σχέσεις που μπορούν να μεταφερθούν σε νέα ευρωπαϊκά έργα.
- Ερευνήθηκε η δημιουργική χρήση των δυνατοτήτων της ψηφιακής τεχνολογίας με διάφορους τρόπους.
- Εντοπίστηκαν παραδείγματα για τον τρόπο αποτελεσματικής χρήσης ψηφιακών εργαλείων, αλλά επίσης, εντοπίστηκαν και περιπτώσεις που η χρήση τους δεν ήταν ιδανική.
- Συγκεντρώθηκαν γνώσεις και μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν για την προσέλευση νέου κοινού.
- Ερευνήθηκαν διαφημιστικές πρωτοβουλίες που επικεντρώθηκαν σε άτομα με λιγότερες ευκαιρίες (δηλαδή Πολιτισμός για ηλικιωμένους – Αϊντχόβεν, Ολλανδία, Ψηφιακά Παιχνίδια για Ενήλικες – Ίδρυμα Βασίλη και Ελίζας Γουλανδρή).
- Διαπιστώθηκε ότι οι πολιτιστικοί οργανισμοί, αν και έχουν την εμπειρία του παρελθόντος, είναι έτοιμοι να ανταποκριθούν σε αυτή την άνοδο με νέες ψηφιακές δραστηριότητες. Στις περισσότερες περιπτώσεις που επιλέχθηκαν, οι δραστηριότητες και οι πρωτοβουλίες πραγματοποιούνται ακόμη σήμερα ή τα ιδρύματα χρησιμοποιούν τις μεθόδους και τις τεχνικές που έμαθαν από εκείνη την περίοδο στον τρόπο λειτουργίας τους.

Παρόλα αυτά υπήρξαν και δυσκολίες στο όλο εγχείρημα και η αποτύπωσή τους αποτελεί σημαντικό οδηγό για περαιτέρω έρευνα. Έτσι:

- Παρατηρήθηκε μια «ψηφιακή κούραση» από το κοινό και υπήρξε η απαίτηση για περισσότερες προσωπικές εμπειρίες.
- Διαπιστώθηκε έλλειψη ψηφιακών δεξιοτήτων, αλλά και αδυναμία ψηφιακής πρόσβασης σε κάποιες ομάδες χρηστών ή μη χρηστών (στους τελευταίους αυτό μπορεί να αποτελεί και την αιτία της μη πρόσβασης).

- Υπήρξε απροθυμία σε ορισμένες περιπτώσεις συνεργασίας και λήψης περισσότερων πληροφοριών και δυσκολία επικοινωνίας για τη λήψη συνεντεύξεων με τα άτομα που δημιούργησαν δραστηριότητες.
- Η χρήση εικόνων χωρίς πνευματικά δικαιώματα ήταν σχεδόν αδύνατη σε ορισμένες περιπτώσεις.

➤ ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η πανδημία έχει θέσει σοβαρά σε κίνδυνο την ενεργό συμμετοχή στην πολιτιστική κληρονομιά, αλλά τα επακόλουθα lockdown δημιούργησαν δημιουργικές πρωτοβουλίες στον πολιτιστικό τομέα σε όλη την Ευρώπη. Στο έργο CRISP, μελετήθηκαν και περιεγράφηκαν τέτοιες καινοτόμες περιπτώσεις πολιτιστικής κληρονομιάς στο πλαίσιο της επικρατούσας κατάστασης κατά τη διάρκεια της πανδημίας.

Η δομημένη περιγραφή αυτών των περιπτώσεων έχει δώσει πολλές πρακτικές πληροφορίες και ίσως κάνει πιο κατανοητές τις ανάγκες των επισκεπτών κατά τη διάρκεια των μεμονωμένων και απρόβλεπτων περιόδων της πανδημίας. Ο χρόνος για τη σύνταξή τους ήταν περιορισμένος, και σίγουρα υπάρχει περιθώριο για μεγαλύτερο βάθος και καλύτερη περιφερειακή κάλυψη. Αυτή η ιστοσελίδα είναι μια πρώτη προσπάθεια από την οποία έγινε σαφές ότι οι εξελίξεις των τελευταίων ετών ανάγκασαν τα ιδρύματα πολιτιστικής κληρονομιάς να συνεργαστούν, τόσο μεταξύ τους όσο και με εταιρούς σε σχετικούς τομείς. Γενικά, παρατηρήθηκε μια αύξηση στην μελέτη των πραγματικών αναγκών του κοινού. Ακόμα και περιφερειακά μουσεία, αρχαία και βιβλιοθήκες έχουν δείξει μεγάλη δημιουργικότητα, ενσυναίσθηση και έχουν αναπτύξει σημαντικές δράσεις προς αυτή την κατεύθυνση. Αυτοί οι οργανισμοί έχουν επίσης αναπτύξει νέες δεξιότητες στον τομέα της ψηφιοποίησης και της χρήσης νέων τεχνολογιών.

Η δημιουργικότητα φούντωσε ιδιαίτερα στην αρχή της πανδημίας. Ένα χρόνο μετά την έναρξη του έργου CRISP το 2021, παρατηρήθηκε μια μετρήσιμη κόπωση από τον COVID. Όσοι εμπλέκονται με την πολιτιστική κληρονομιά λαχταρούν για σταθερότητα και επιθυμούν να επιστρέψουν στην προ-COVID κατάσταση. Αυτό μπορεί να έχει να κάνει με το γεγονός ότι λίγες πρωτοβουλίες επικεντρώθηκαν μακροπρόθεσμα. Αλλά το έργο μας έχει αλλάξει και προκύπτουν νέα ερωτήματα: τι μπορεί να κάνει η κληρονομιά για να ενδυναμώσει μια κοινωνία σε κρίση; Πώς αποτιμώνται οι ψηφιακές εμπειρίες; Πώς θα αποτιμάται η κληρονομιά όταν οι διαδικτυακές υπηρεσίες είναι δαπανηρές στην ανάπτυξη αλλά αναμένονται από το κοινό; Ποιες είναι οι ευλογίες και οι προκλήσεις των πιο σύνθετων και διαφορετικών συνεργασιών; Πώς τα μουσεία και τα πολιτιστικά ιδρύματα μπορούν να ενισχύσουν τον ρόλο τους ως προορισμοί και να αποτελέσουν μέρος της βιώσιμης πολιτιστικής ανάπτυξης;

Κλείνοντας και αναλογιζόμενοι ότι η *ανάπτυξη ευεργετικών σχέσεων μεταξύ το πολιτιστικού οργανισμού και του κοινού αποτελεί προϋπόθεση της βιωσιμότητας του οργανισμού* (Μπαντουμαρίδης, 2011: 89), ότι οι πολιτιστικοί οργανισμοί και ειδικότερα τα μουσεία είναι ταγμένα στη θετική πλευρά της κοινωνίας, υπηρετούν υψηλούς ανθρωπιστικούς στόχους και θέτουν αρχές ποιότητας και τελειότητας (Σαλή, 2006),

και ότι σύμφωνα με την Αλεξάνδρα Μπούνια η δημιουργία των μουσείων εντάσσεται στη διαδικασία δόμησης ενός συστήματος σημείων που ονομάζεται υλικός πολιτισμός προκειμένου να δημιουργηθούν νοήματα που θα επέτρεπαν την κατανόηση του κόσμου στην τωρινή αλλά και στις πρότερες μορφές του (Παπαγεωργίου κ.α., 2006: 141), τότε οι αλλαγές που έχουν επέλθει τόσο στην τεχνολογική όψη του πολιτισμού μας όσο και στις κοινωνικο-οικονομικό-ψυχολογικές συνθήκες των επισκεπτών των μουσείων επιτάσσουν μεταμορφώσεις, αλλαγές και τελικά επαναπροσδιορισμό του τρόπου διαχείρισης του πολιτισμικού αποθέματος τόσο ως προς το περιεχόμενο όσο και ως προς τον τρόπο πρόσβασης. Η άποψη του Ανδρέα Δρακόπουλου (10 Οκτωβρίου 2014), είναι ο άνθρωπος που έθεσε σε κίνηση το εγχείρημα της κατασκευής του Κέντρου Πολιτισμού του Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος: «Μέσα στο χάος υπάρχουν ευκαιρίες (Newhouse, 2018: 12 & 249), είναι πιο επίκαιρη από ποτέ.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Giddens A., & Sutton P. (2020). *Κοινωνιολογία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Macdonald S., (Επιμ.). (2015). *Μουσείο και Μουσειακές Σπουδές*. Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς.
- Newhouse, V. (2018). *Πολιτισμός και Κρίση: Renzo Piano Building Workshop και Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος*. Αθήνα: Μέλισσα.
- Κανιάρη, Α. (2017). *Το Μουσείο ως Χώρος της Ιστορίας της Τέχνης*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Κοκκώσης, Χ., & Τσάρτας, Π. (2019). *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον*. Αθήνα: Κριτική.
- Κοκκώσης, Χ., Τσάρτας, Π., & Γκρίμπα, Ε. (2020). *Ειδικές και Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού*. Αθήνα: Κριτική.
- Μπαντιμαρουδής Σπ. (2011). *Πολιτιστική Επικοινωνία*. Αθήνα: Κριτική.
- Μπούνια, Αλ. (2015). Έρευνα επισκεπτών και αξιολόγηση: Η «φωνή» του κοινού. Στο Ν. Νικονάκου (Επιμ.), *Μουσειακή Μάθηση και Εμπειρία στον 21° Αιώνα*. Ανακτήθηκε από www.kalipos.gr
- Παπαγεωργίου, Δ., Μπουμπάρης, Ν., & Μυριβήλη, Ε (Επιμ.). (2006). *Πολιτιστική Αναπαράσταση*. Αθήνα: Κριτική.
- Σαλή, Τ. (2006). *Μουσειολογία 2: Βασικές αρχές έκθεσης μουσειακών συλλογών*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Χουρμουζιάδη, Α. (2015). Η Παιδαγωγική του Μουσείου. Στο Ν. Νικονάκου (Επιμ.), *Μουσειακή Μάθηση και Εμπειρία στον 21° Αιώνα*. Ανακτήθηκε από www.kalipos.gr

Διαδίκτυο

- <http://ekedisy.gr/>
<https://crisp-project.eu/>
<https://crisp-project.eu/cases/>
<https://cycladic.gr/page/paizontas-sto-spiti>

<https://goulandris.gr/events/digital-game>
<https://icom.museum/en/news/museums-and-covid-19-8-βήματα-προς-υποστήριξη-community-resilience/>
<https://quiosq.eu/the-crisp-project-back-in-touch-with-european-heritage/>
<https://tv.nationalopera.gr/>
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373530>
<https://www.eapn.eu/eapns-annual-policy-conference-how-to-ensure-the-poor-dont-pay-for-covid-19-from-short-term-response-to-an-effective-rights-based-integrated-anti-poverty-strategy-14-july-2020/>
<https://www.eapn.eu/wp-content/uploads/2021/01/EAPN-EU-Poverty-Watch-2020-final-version-4937.pdf>
https://www.momus.gr/educational_programs/tetradio_litichevsky
https://www.namuseum.gr/vr_21/
<https://www.nitragallery.com/el/>
<https://www.onassis.org/el/whats-on/little-travelers-i-am-learning-history-national-garden>
<https://www.snfcc.org/athome>
<https://www.theacropolismuseum.gr/psifiako-mouseio>
<https://crisp-project.eu/school-life-and-education-museum-how-to-adapt-to-the-covid-19-reality-greece/>